

Шарқ юлдузи

Адабий-бадий, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Сирожиддин Саййид
Муҳаммад Али
Кенгесбой Каримов
Энахон Сиддиқова
Иқбол Мирзо
Қаҳрамон Қуронбоев
Минҳожиддин Мирзо
Жумакул Қурбонов
Фармон Тошев
Исажон Султон

Хайриддин Султонов
Маҳмуд Тоир
Шерзод Ирзоев
Гулистон Матёкубова
Йўлдош Солижонов
Тоштемир Турдиев
Шуҳрат Маткаримов
Адҳамбек Алимбеков
Жамолиддин Муслим

Бош муҳаррир — Сирожиддин Рауф
Бош муҳаррир ўринбосари — Азиз Саид
Масъул котиб — Дилором Муротова
Назм бўлими мудири — Икром Отамурод
Наср бўлими мудири — Саид Анвар
Адабиётшунослик бўлими мудири — Ориф Ҳожи

ИЖОД ОЛАМИНИНГ СИРЛАРИ

**Ойбарчин
АБДУЛҲАКИМОВА**

Адабиёт миллий шаклда намоён бўлиб, моҳиятида миллий руҳ тажассум топиши аён. Бироқ дунё адабиётида шундай ҳодисалар бўладик, баъзан бошқа-бошқа миллатларга мансуб, адабий-эстетик тафаккури ўзга-ўзга асосларга таянувчи буюк ижодкорларнинг бир-биридан таъсирланиши натижасида ҳам мутлақ мукаммал, оригинал асарлар дунёга келиши мумкин. Бундай асарларни киёсий ўрганиш бадиий адабиёт сирларини, шунингдек, ижодкор руҳиятини англашда алоҳида аҳамиятга эга. Оврўпо Уйғониш адабиётининг асосчиси Данте Алигьерининг «Илоҳий комедия» ва ўзбек шоири Абдулла Ориповнинг «Жаннатга йўл» драматик достонлари худди шундай асарлар сирасига киради. Аммо бу икки асардаги умумий ва хусусий жиҳатлар ижод оламининг тамомила ўзгача қонуниятлари маҳсулики, мақолада имкон қадар шу масалага диққат қаратишга уринамиз.

Қисқача мазкур асарларнинг ўрганилиш тарихи ҳақида тўхталсак. Профессор Нажмиддин Комилов «Тафаккур қарвонлари» китобида Данте хусусида фикр юритиб, шундай ёзади: «У Шарқ ва Ғарб маданияти оқимини бирлаштирди, умумбашарий меросни қабул қилиб, уни янги юксак бадиий чўққига олиб чиқди».

Абдулла Орипов Данте Алигьерининг «Илоҳий комедия» асари «Дўзах» қисmini ўзбек тилига таржима қилди. Ушбу асарнинг ўзбек халқи маънавий мулкига айланишида ана шу таржиманинг ўрни бекиёс. Шоир «Дантенинг безовта руҳи» мақоласида улуғ италян адиби ватанига саёҳати натижасида одам ҳамма жойда ҳам одам экани, шафқатсиз тузум, бойликка ҳирс, шухратпарастлик ва қашшоқлик шундайлигича ҳам иллатлардан холи бўлмаган инсон руҳиятини вайрон қилиши, одам боласини ёвуз бўрига айлантириб қўйиши ҳақидаги хулосаларини изҳор этар экан, Дантени ҳам худди шу каби ўйлар қийнаганини ёзади.

Данте Алигьерининг «Илоҳий комедия»си ва Абдулла Ориповнинг «Жаннатга йўл» достони жуда чуқур ўрганилмаган бўлса-да, бу асарлар ҳақида бир қанча мақолалар ёзилган, мулоҳазалар билдирилган. Акмал Саидовнинг «Данте – юрист», Улуғбек Саидовнинг «Шарқ ва Ғарб: маданиятлар туташган манзиллар» китоблари, Сирождин Саййиднинг «Ростини айтсам, кўксимдаги дилим янги»,

Ойбарчин АБДУЛҲАКИМОВА – 1993 йили туғилган. Ўзбекистон миллий университети Ўзбек филологияси факультетини битирган. Унинг «Бадиий тил ва тасвир», «Эпик тасвир қирралари» китоблари, илмий журнал ва тўпламларда 30 га яқин мақолалари чоп этилган.

Узоқ Жўракуловнинг «Армон талкинлари», Дониёр Бегимкуловнинг «Абдулла Орипов ҳақида» мақолаларини, Акрам Ҳамдамовнинг номзодлик диссертациясини мисол қилиб келтириш мумкин.

Бу сингари бир қанча тадқиқотлар, мақолалар эълон қилинган бўлишига қарамай, Данте Алигъерининг «Илоҳий комедия» ва Абдулла Ориповнинг «Жаннатга йўл» дostonлари ўзбек адабиётшунослигида тўлақонли ўрганилган эмас. Уларнинг қиёсий таҳлили эса мутлақо амалга оширилмаган.

«Илоҳий комедия» Данте Алигъери ижод этган асарларнинг бадий ва ғоявий жиҳатдан энг юксаги ҳисобланади. Шоир бу асарини дастлаб «Комедия» деб атаган. Асар таржимони Абдулла Ориповнинг ёзишича: «...бу асар воқеалари кўринишдан «нариги дунё»да кечса ҳам, унинг марказида ҳақиқат ахтарган жафокаш инсон, икболи нигун дохий санъаткор образи турибди. Шунинг учун бўлса керак, бу асарни «Дантенома» деб ҳам аташади. «Илоҳий комедия» ёзилган даврларда, комедия ҳозиргидек кулги аралаш сахна асарини эмас, балки умуман бадий шаклни, хусусан, йирик шеърий лавҳаларни ҳам англатган. Кейинги асрлардагина Жованни Боккаччо уни қайта нашрга тайёрлаётиб, «Илоҳий комедия» деб атаган». Бундай номланишига сабаб, асарнинг бадий жиҳатдан мукамаллиги; инсонни ҳаёт ва ўлим, яъни охират ҳақида фикр юритишга ундашидир. Асар «Дўзах», «Аросат» ва «Жаннат» деб номланган уч қисмдан иборат. Ҳар бир қисм ўттиз учта қўшиқдан ташкил топган. Биринчи қисмдаги дебоҳа билан умумий 100 қўшиқдан иборат. Унда муаллифнинг устози Вергилий кўмагида охиратга қилган саёҳати тасвирланади. Дантенинг бундай асар яратишига сабаб севгилиси Беатриченинг бевакт ўлимидир. Бу йўқотишдан у қаттиқ таъсирланади, шундан сўнг ҳаёт ва ўлим тўғрисида фалсафий фикр юрита бошлайди ва «Илоҳий комедия» асарини дунёга келтиради.

«Илоҳий комедия»даги сингари «Жаннатга йўл» достонида ҳам воқеа-ходисалар охиратда содир бўлади. Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов билан суҳбатда «Илоҳий комедия» қачон таржима қилингани ва «Жаннатга йўл»нинг ёзилиш санаси билан қизиққан эдик. Устоз шоир бу ижодий жараён деярли бир вақтда содир бўлганини айтгандилар. «Жаннатга йўл»ни ёзишда «Илоҳий комедия»дан таъсирланганмисиз?» деган саволимизга эса: «Илоҳий комедия» шундай буюк асарки, ундан таъсирланмаслик мумкин эмас», деб жавоб бергандилар. Шунинг баробарида, муаллиф «Жаннатга йўл»ни ёзишда муборак бир ҳадисдан таъсирланганликлари ҳақида сўзлаб бергандилар. Бу ҳадис мазмунига кўра, охиратдаги ҳисоб-китоб вақтида инсонга ота-онаси ҳам, бошқа қариндошлари ҳам ёрдам бера олмаслиги, фақат ҳақиқий дўстгина унинг оғирини енгил қилиши мумкинлиги зикр этилган экан. Бундан «Жаннатга йўл»нинг асосий ғояси ана шу муборак ҳадис таъсирида туғилгани маълум бўлади.

«Илоҳий комедия» Европа адабиётига хос ҳар бир банди уч мисрали анчайин мураккаб шеърий шакл – терцинада ижод қилинган. Абдулла Орипов эътирофича, «...терцинада уч қатор баравар келаверади. Лекин уч қатор баравар бўлгани билан қофиялар занжир бўлиб, бир-бири билан боғланиб кетаверади. Шарқ мумтоз адабиётидаги аруз вазнининг бузилиши қанчалик сакта бўлса, бу ерда терцинанинг бузилиши ҳам шеърий жиноятга айланиб кетиши мумкин». Абдулла Ориповнинг куйидаги фикри эса, таржимоннинг қанчалик заҳматли меҳнатни амалга оширганини ҳис этиш имконини беради: «Асарда агар бир сатрнинг иккинчиси билан қофияси бузилса, шу иморат таг-туғи билан нураб кетади. Занжир узилади! Мен бу билан катта бир ишни бажардим, деб айтишни хоҳламайман. Лекин воқеликка объектив баҳо беришим керак».

Бадиият – бу, биринчи навбатда, бекиёс рамз ва тимсоллар дунёси, оҳорли образлар олами демакдир. Ҳар икки асар рамз ва тимсолларга бой. Энг эътиборли жиҳати, улар бир-бирини зинҳор такрорламайди.

*Ердаги умримнинг ярмини юриб,
Зулмат водийсида адашиб қолдим.
Боқсам, бир ўрмонга кетибман кириб.*

«Илоҳий комедия» ана шу мисралар билан бошланади. Бу асарда бош образ Дантенинг ўзи. Унинг ўрмонда адашиб қолишида Италиянинг ўша давр ижтимоий-сиёсий муҳитига ишора бор. Умуман олганда, асарда ўрмон – бу биз яшаб турган ҳаёт, яъни фоний дунё рамзи ўлароқ намоён бўлади. Данте, ҳаётда шу қадар адашдимки, бундан кўра ажал ҳам яхши эди, дейди:

*Даҳшатларга тўла ўрмон эди у,
Эсдан чиқаролмай неча йил толдим
Ҳатто ажал ундан туюлмай эзгу.*

Баланд тоғдан тушиб келар экан, шоир олдидан қоплон, арслон ва қашқир чиқиб, йўлини тўсади. Бу уч ҳайвон – асарда нафс рамзи сифатида келган. Қоплон – сохтакорлик ва сотқинлик тимсоли бўлса, арслон – мағрурлик ва зўравонлик; қашқир эса, очкўзлик ва такаббурлик рамзларидир.

Зулматда қолган Дантенинг қаршисидан устози Вергилий чиқади ва уни бу қоронғиликдан олиб чиқажагини, Дўзах ва Аросатдан олиб ўтажагини, Жаннатга эса Беатриче орқали етишишини айтади.

Асарда Вергилий – йўлбошчи, пир тимсоли. У ўз шоғирдини Жаннатга эришиши учун зарур бўлган босқичлардан олиб ўтишини таъкидлайди. Беатриче эса – илоҳий ишқ рамзи. Алишер Навоийнинг «Лайли ва Мажнун» достонида Мажнун Лайлининг тимсолида Оллоҳнинг васлига интилади, бу йўлда турли босқичларни босиб ўтади. Шундан келиб чиқиб, Дантенинг муҳаббатини ҳам икки томонлама изохлаш мумкин. Биринчиси, мажозий ишқ бўлиб, Данте ҳаётда чиндан ҳам Беатричени севади ва унинг ўлиmidан қаттиқ изтиробга тушади. Иккинчиси, илоҳий ишқ бўлиб, у Беатриче тимсолида Оллоҳнинг васлини мушоҳада этади. Асардаги доиралар рамзи эса, бизнингча, инсонларнинг дунё ҳаётида қилган ёмонликларига кўра жойлаштирилишини англатади. Яъни доиралар – бу даражалар кетма-кетлигидир.

«Жаннатга йўл» достонидаги рамзлар ва тимсоллар, табиийки, ўзига хос; «Илоҳий комедия»дагига ўхшамайди. Асардаги Тарозибон – инсонларни эзгуликка қорлаш тимсоли. Диний-маърифий манбаларда охирада гуноҳу савоблар мезонга, яъни тарозига солиниши зикр этилади, бироқ айнан тарозибон ҳақида сўз юритилмайди. Бадиий асар бўлгани учун ҳам «Жаннатга йўл»да бундай тимсолнинг қўлланиши ўринли. Асарда тарозибон ҳатто кимнинг жойи жаннатда, қай бириники дўзахда, яна қайсиси аросатда эканини ҳам эълон қилади. Жумладан, Ўзга одам Тарозибонга титраб яқинлашар экан, унга нисбатан мана бундай ҳукм янграйди:

*Бу ёққа тур. Исминг нима? Ҳоҷсати ҳам йўқ.
Тамга босиб қўйган экан сенга Оллоҳим
Сенинг жойинг аросатда. Кўнглинг бўлсин тўқ.*

Ўзга одам – умрини бесамар ўтказаетган, на ўзига, на жамиятга наф етказадиган кимсалар тимсоли. Табиийки, унинг қилмиши одамийликка ёт. Асарда унга исм қўйилмагани сабаби ҳам шунда. Ўзга одам – ана шу номнинг ўзиёқ бу тоифадагилар устидан чиқарилган поэтик хулоса.

Хур қиз – вафосизлик тимсоли. У инсон нима учун яратилганини, аёл зотининг зиммасида қандай масъулият борлигини англамай ўтган. Она томонидан айтилган мана бу мисралар фикримизни тасдиқлайди:

*Ҳа, Хур қизнинг у дунёси қорадир бутун,
У қисматга бўй бермаган, қисмат бунга ёв
Бегонадан хуфя совға олгани учун
Бўғиб кетган буни бир кун бўлажак қув.*

«Бегонадан хуфя совға олиш» – унаштирилган қизнинг бундай қилмиши шарқона удумга хилоф. Шунинг учун ҳам асарнинг бу қаҳрамониға мана бундай баҳо берилади: «у дунёси қора».

«Илоҳий комедия» ва «Жаннатга йўл» асарларида айрим муштарак жиҳатлар ҳам бор. Авваламбор, ҳар иккаласида воқеа-ҳодисалар охиратда юз беради. Данте ўз дунёқарашидан келиб чиқиб, буюк шахсларнинг Дўзах, Аросат ёки Жаннатдаги ҳаётини тасвирлайди. У христианлик мезонларига таянган ҳолда Шарқ мутафаккирларидан Ибн Сино, Ибн Рушд каби буюк сиймолар ва яна Цезар, Афлотун, Сукрот, Демокрит, Гераклит, Гиппократ каби улуғ шахсларни Дўзахнинг биринчи доирасида яъни христиан динига мансуб бўлмаган шахслар жойлаштириладиган доирада тасвирлайди.

Абдулла Орипов эса Ўзга одамни Аросатда, йигитни Дўзахда, ота-онасини Жаннатда тасвирлайди. Бунда у мезон сифатида Қуръони Карим ва ҳадиси шарифга таянади. Икки ижодкор ёндашувидаги бу тафовут, биринчи навбатда, уларнинг дунёқарашини, эътиқоди билан боғлиқ. Иккинчидан, Шарқ ва Ғарб менталитети ҳам бунда ўз сўзини айтган, дейиш мумкин.

Яна бир муштарак жиҳати, иккала асарнинг ҳам бош ғояси инсон ва унинг моҳиятини англаш экани билан белгиланади. Улардан келиб чиқадиган хулоса: одам болалари умрини беҳуда ишларга сарфламаслиги, дунё ва охиратини обод қилиш ҳақида қайғуриши зарур. «Жаннатга йўл» достонида ушбу муаммо талқини тамомила ўзига хос. Жумладан, асарда тасвирланишича, бир мўйсафид етти марта ҳажга борган, бор-йўғи бир мартагина отасини сансирагани учун унинг савоб амали қабул бўлмаган. Шоир бу орқали инсон ҳар қанча савоб ишларни қилмасин, ота-онасини ҳурмат қилиб, уларнинг розилигини топмаса, унинг амали беҳуда кетиши ҳақидаги машҳур ҳадиси шариф мазмунига ишора қилади. Асардаги Ўзга одам қисмати аянчли: у на гуноҳ ва на савобга қўл урган. Аросатга тушиши сабаби шунда. Зеро, одам болалари ўзга жонзотлардан ақлу тафаккури билан ажралиб туради. Шу боис у азиз умрини имкон даражасида эзгу амалларга сарфламоғи керак – бу образ замирига сингдирилган маъно, муаллифнинг бадиий нияти – ана шу!

Жаннатга киришига икки пайса етмаган Йигит образида ҳам ибратли жиҳатлар талайгина. Жумладан, у бировга ёмонлик қилмаган бўлса ҳам, таъмагир, товламачи, текинхўр инсонларни кўра билиб туриб, уларни йўлдан қайтармаган. Бундай лоқайдлик, табиийки, жазосиз қолмаган. Инсон – яралмишлар афзали. Шу боис у умрнинг ҳар бир лаҳзасини эзгуликка сафарбар этиши зарур. Бу эса, ўз навбатида, уни икки дунёда азизу мукаррам этади – Йигит қисматида муаллиф чиқарган поэтик хулоса ана шундай.

*Бир қария ётар эди менинг ёнимда,
Ўғли унинг тепасига қўйди улкан тош.
Бироқ бир кун иблис кирди ўғил қонига,
Ўғил бир кун таъмасини айлаб қўйди фош:
Қабр тошда ўзин исми ёзилмай қолмиш,
Сангтарошни олиб келди бир кун у нокас
Ва ўз исмин ўйдирди ҳам, бу савоб эмиш,
Йўқ бу савоб аталмагай, манманлик, холос.*

Ота қабрига тош қўйгач, сангтарошни олиб келиб, ўз исмини ўйиб ёздирган ўғил хусусида ёзар экан, муаллиф «унинг қонига иблис киргач, у таъмасини фош этгани; бу савоб эмас, манманлик» экани хусусидаги бадий ҳукми чиқаради. Унинг бу тошни қўрган инсонлар фалончи азамат қўйдирган экан дейишини исташи, отасини эмас, ўз обрўсини ўйлаши ҳақидаги мисралар ўқувчини чуқур мушоҳада юритишга чорлайди.

Юқоридаги мулоҳазалардан хулоса қилиш мумкинки, Данте Алигъерининг «Илоҳий комедия» ва Абдулла Ориповнинг «Жаннатга йўл» асарлари том маънода мураккаб ва зиддиятли жараён – ўзликни англаш йўлининг ўзига хос бадий талқини ўлароқ ижод этилган. Бадийнинг бу икки буюк обидасини ҳар жиҳатдан мукамал қиёсий ўрганиш, икки улуғ шоир адабий-эстетик оламидаги муштарак ва фарқли жиҳатларни аниқлаш юзасидан изчил тадқиқотлар олиб бориш адабиётшунослигимизнинг галдаги вазифаларидандир.

*Кўп тилимнос олимларимизнинг бисоти
– тили санокми аталар мажмуасидан иб-
рат. Шу бисотдан ташиқарида улар – йўқ.*

Ғайбуллоҳ АС-САЛОМ

МУНДАРИЖА

ДУРДОНА

Алишер НАВОИЙ. Хосият мундоғ эмиш
ҳар кимда бўлса пок ишқ.4

НАЗМ

Ойдин ҲОЖИЕВА. Дилнинг туб-тубига қуйилади нур.35
Абдували ҚУТБИДДИН. У томондин ташриф буюради туш.88
Акрам УСМОН. Сендан хабар берди мен излаган бахт.92
Жамолддин МУСЛИМ. Мен сенга йўлладим
меҳримдан мактуб.101
Алишер НАРЗУЛЛО. Тонг секин борарди оқариб.105

НАСР

Хайриддин СУЛТОНОВ. Дўстлар. Бутуннинг ҳикоялари.8
Шляпа.12
Миллатчининг жазоси.20
Монолог.27
Эврил ТУРОН. Ойнур. Воқеий роман.40
Нормурод Норқобилов. Зиёратгоҳ. Ҳикоя.96

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Шавкат ҲАСАНОВ. Истеъдоднинг рангин жилолари.109
Саъдулло ҚУРОНОВ. Ижтимоий шеърятнинг яралиши.116
Завқиддин СУВОНОВ. Ровий ва муаллиф.133
Гулбахор САИДҒАНИЕВА. Ҳажвий ҳикоялар устаси.141
Ойбарчин АБДУЛҲАКИМОВА. Ижод оламининг сирлари.144

ЗАРРАБИН

Ваҳоб РАҲМОНОВ. «Қолмади чун ўзга манга чорас...».128

БУ БЎСТОН САҲНИДА

Эгамберди МУСТАФОЕВ. Юз очиб кўкда қамар,
сочса нур олам аро.137

БУЛОҚ КЎЗ ОЧДИ

Шаҳриёр ШАВКАТ. Сенинг руҳинг шаффоф бағоят.121
Улугбек БАХШИ. Қўнғиртовнинг лоласи. Термалар.125

УНУТМАС МЕНИ БОҒИМ

Анвар МУҚИМОВ. Хайри хола тиш қўйдирди.149
Қўкон шамоли.156

BOLALAR DUNYOSI

Miraziz A'ZAM. Hurlar aro hur bo'lsin.163

ЖАҲОН АДАБИЁТИ

Габриэла МИСТРАЛЬ. Биз кутган кунларни шошир.167

ГУЛҚАЙЧИ

Ғайрат АБДУЛЛА. Қайчи. Ҳажвия.171
Адабий ҳаёт.175

Шарқ юлдузи

2019

1-сон

Муассис:

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ

* Муаллифлар фикри
таҳририят ижодий жамоаси нуқтан
назаридан фаркланиши мумкин.
Таҳририятга юборилган
материаллар муаллифларга
қайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган
нашрларнинг 10.00.02 «Ўзбек
адабиёти» ихтисослиги бўйича
рўйхатига киритилган.

* Журналга обуна даврий
нашрларни етказиб бериш
билан шугулланувчи барча
ташкилотлар орқали амалга
оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:

100066, Тошкент шаҳри,
Бунёдкор шохкўча, Адиллар хибони,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси
биноси.

Телефонлар:

231-23-65, 231-23-66, 231-23-68
www.sharqyulduzi.uz
e-mail: sharqyulduzi@mail.ru
sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга рухсат этилди:

Қоғоз бичими 70x108 1/16
Офсет босма усулида офсет қоғозида
босилди. Босма табағи 11,0.
Шартли босма табағи 15,4.
Нашриёт ҳисоб табағи 17,2.
Адади 2000 нусха.
Буюртма № 6

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва
ахборот агентлигида 05.02.2016 й.
0562-рақам билан рўйхатга олинган.

«PRINT REBEL» МЧЖ

матбаа корхонасида чоп этилди.

Корхона манзили:

Тошкент шаҳри, Олмазор тумани,
Ўразбоев кўчаси, 35-уй.

Журнал ойда бир марта
чоп этилади.

Мусахҳих:

Дилфуза Маҳмудова

Саҳифаловчи-дизайнер:

Элёржон Нейматов

Copyright © «Шарқ юлдузи»